

Os tesouros do Museo Massó. O diario de abordo de Blas de Lezo

Covadonga López de Prado Nistal

Directora do Museo Massó

O Museo Massó pode presumir de posuír unha colección de libros antigos, editados entre 1450 e 1900, relacionados coa temática marítima, o que o sitúa nun lugar destacado dentro do ámbito deste tipo de museos. Pero, ademais de obras editadas, posúe algúns manuscritos que teñen aínda maior valor cultural por tratarse de exemplares únicos. Un deles é o diario de a bordo ou diario de navegación de Blas de Lezo, pertencente á travesía que realizou para reconquistar a cidade de Orán no ano 1733, durante o reinado de Filipe V.

Os diarios de a bordo eran os diarios de viaxe que realizaba o capitán do barco durante unha travesía. Jorge Juan no seu *Compendio de navegación para el uso de los cavalleros guardia-marinas* (1757) describe o diario de navegación como

<el cuaderno o libro en que se lleva la cuenta y razón del camino que hace la Nave; esto es, empezando desde su salida del Puerto, ú desde que se quieren empezar a levar las Anclas, se apunta diariamente por donde ha caminado, donde se halla a una hora dada, próximo a que parajes se pasa, y muchas veces el camino que ha recorrido, y las tempestades acaecidas...>

(J. Juan (1757), *Compendio de navegación para el uso de los cavalleros guardia-marinas*, Academia de Cavalleros de Guardia-Marinas, Cádiz, p. 194.)

Blas de Lezo, guipuscoano nacido en Pasaxes en 1689, foi un dos navegantes máis destacados da armada real española. Participou en diversas batallas durante a Guerra de Sucesión que se desencadea en 1701 entre as potencias europeas despois da morte de Carlos II, último descendente da dinastía dos Austrias en España. Ao morrer sen descendencia, Carlos nomeou como sucesor o fillo do herdeiro da coroa francesa. A unión destas dúas potencias desequilibraba o mapa político europeo, algo que os ingleses, holandeses e austríacos, que tiñan como aspirante ao trono ao arquiduque Carlos, non estaban dispostos a consentir. Unha das batallas máis soadas desta guerra foi a de Rande, que ten lugar en 1702 na ría de Vigo, onde a escuadra anglo-holandesa ataca a frota española de Indias que, cargada co ouro e a prata de América, se refuxiara en Vigo por estar Cádiz asediado. Dous anos despois ten lugar a toma de Xibraltar que permanecerá en mans inglesas despois da repartición establecida no Tratado de Westfalia, que se asina para concluir a guerra en 1713 e no que España sae claramente prexudicada fronte ao resto das potencias europeas.

En 1705 a disputa internacional complicárase cunha guerra civil en España entre os partidarios dos Borbóns e os dos Austrias. Mentres a guerra europea cesa en 1713, o enfrontamento civil prolongarase 2 anos máis.

Blas de Lezo iníciase como gardamariña na armada francesa e, dende 1711, continúa a súa carreira ascendente ao servizo de Filipe V. Participou en numerosas batallas e nelas foi deixando primeiro unha perna, logo o ollo esquerdo e, finalmente, aos 23 anos, a mobilidade dun brazo. Aos 21 anos era capitán de fragata, grao que ningún oficial francés ou español conseguira a tan temperá idade.++++

Durante e despois da guerra encoméndanselle varias misións, entre elas combater os piratas e corsarios ingleses que asolaban as costas francesas e españolas. En dous anos, entre 1708 e 1710, ao mando do *Campanella*, navío francés con 62 canóns e unha capacidade para transportar 250 soldados para as abordaxes, capturou entre 11 e 13 naves inimigas. A principal presa foi a abordaxe a 150 millas do cabo de Estaca de Bares do *Stanhope*, un barco inglés con máis de 80 canóns.

Á fronte do *Campanella*, xa baixo bandeira española e rebautizado como *A Nosa Señora de Begoña*, participou na toma de Barcelona, coa que se lle puxo fin á Guerra de Sucesión.

A partir de entón a prioridade da frota sería a de protexer dos corsarios ingleses, holandeses e franceses os galeóns que transportaban o ouro e a prata de Perú e de México ata Cádiz. Blas de Lezo incorpórase como segundo comandante na frota destinada ás costas do Pacífico, onde permanece durante 14 anos. A súa fama vai en aumento a medida que captura máis naves de corsarios, piratas e mercantes, entre elas a do pirata John Clipperton, que morrerá aforcado nas Illas Filipinas. Cando por algunha razón debía ausentarse, delegaba a dirección da frota no seu segundo, o galego Avelino Cesures.

A recuperación da armada real durante o reinado de Filipe V permitiu que algunha das súas unidades se dedicase ao corso. O certo é que nestas misións de gardacostas Blas de Lezo exercía como un autentico corsario, pois a súa función era a de asaltar e neutralizar os navíos doutros países, xa fosen piratas, corsarios ou mercantes que ignoraban o monopolio sobre o comercio que detiña a coroa española nas súas colonias.

A pirataría e o corso son actividades que comezan a proliferar no Mediterráneo a finais da idade media como consecuencia do desenvolvemento do comercio e da navegación. A diferenza entre o pirata e o corso é que

o primeiro actúa por libre á marxe da lei e o segundo obtén unha patente ou licenza legal e está, en principio, suxeito a unhas ordenanzas onde se establecen as condicións nas cales pode exercer esta actividade, así como a distribución do botín entre a tripulación e a parte que lle corresponde ao rei. Non obstante, a realidade era moi distinta e con frecuencia os abusos do corsario facían que desaparecese a liña que o separaba da piratería. Durante o reinado de Isabel I de Castela e Fernando V establecéronse limitacións legais de maneira que, para obter a licenza de corsear, as naves con patente de corso debían levar a bordo oficiais reais para supervisar as súas actuacións. Este control da coroa seguiuse aplicando durante o reinado de Carlos V, o cal intentou, sen éxito, contratar os servizos de *Barbarroxa*. Pola súa banda, Filipe II, que restrinxiu ao máximo as autorizacións para corsear, viu tamén frustrado o seu intento de que o famoso corsario inglés John Hawkins traballase para a coroa española. Esta política de control que mantiveron os Austrias non se aplicaba no Novo Mundo, onde era difícil establecer diferenzas entre piratas e corsarios. De feito, a primeira ordenanza real que limitaba as actuacións do corso en América non se ditou ata 1674.

Co primeiro Borbón no trono de España, o rei Filipe V, suprimíronse as limitacións reais ás patentes de corso e incentivouse o armamento de corsarios privados. As restricións volven cos seus sucesores, pero nos primeiros anos do século XIX a actividade corsaria hispana vive unha nova etapa de expansión. A esta época pertencen os irmáns Gago de Mendoza, corsarios pontevedreses naturais de San Tomé de Piñeiro en Marín, e o desapiadado pirata Benito Soto, nacido no barrio da Moureira de Pontevedra.

E volvendo á biografía de Blas de Lezo, en 1930 regresa á península e establécese en Cádiz e en 1932 participa como segundo xefe da frota na batalla contra os alxerianos para a reconquista da cidade de Orán, un enclave corsario no norte de África. Aínda que a misión tivo un éxito inmediato, cando regresan a España, Orán sofre de novo o asedio por parte das tropas musulmás, polo que Blas de Lezo ten que regresar á fronte da escuadra composta por 7 navíos e con 25 embarcacións de transporte con 5000 homes.

O diario de a bordo ou de navegación que posúe o museo corresponde a esta misión que realiza como xefe de escuadra a bordo da nave capitá Princesa. Blas inicia o diario o día 13 de marzo de 1733 e encabézo do seguinte xeito:

<Diario Noticioso del viaje que con la ayuda de Dios executa al Corso de Moses en el Navío de su

Majestad nombrado La Princesa, Comandanta de la Escuadra que ese año de 1733 tiene a cargo el Jefe de la Escuadra D. Blas de Lezo; de Cádiz para Oran>.

[Debuxo da fortaleza de Marbella incorporado no diario].

O día 15 pasan por Marbella, da que di que ten unha muralla moi antiga, “aunque no grande, bien hermosa” e ilustra o texto cun debuxo desta, entón fermosa, vila fortificada.

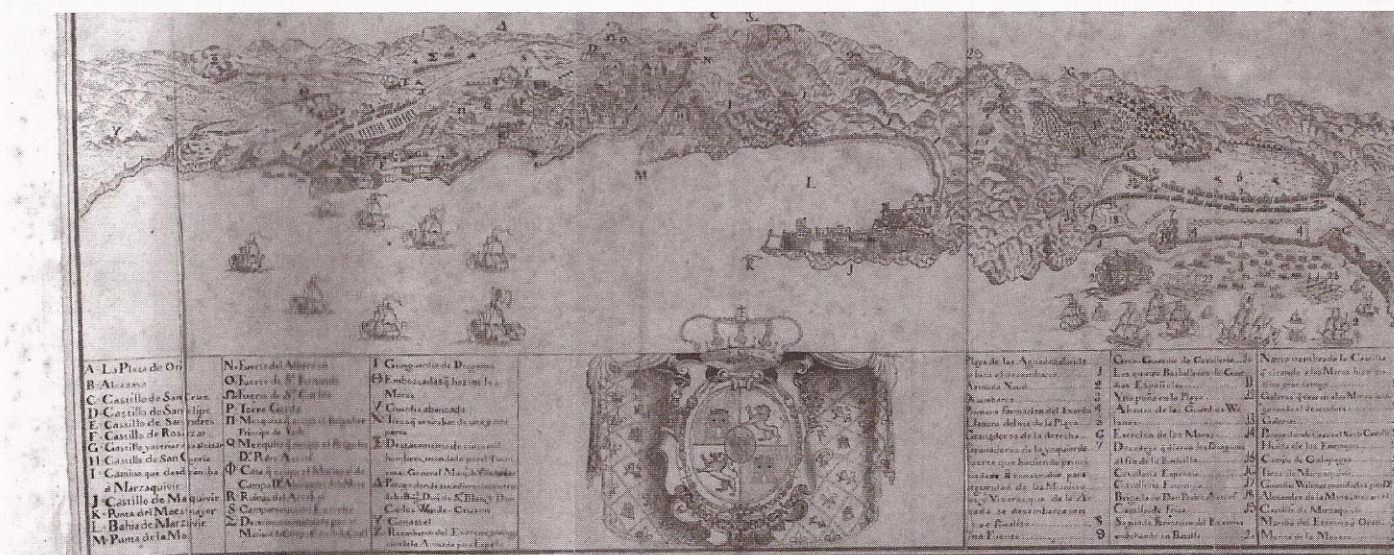
Inclúe na relación do día 25 a listaxe dos 7 navíos e dos capitáns que os mandan e o día 29 de xaneiro fondean na baía de Mazalquivir tendo a cidade de Orán á vista. Neste punto, Lezo fai unha paréntese no seu diario, aproveitando que permanecen varios días ancorados, para incorporar unha breve referencia histórica sobre a primeira conquista de Orán en 1509, financiada polo arcebispo de Toledo, á fronte do cal se encontraba o cardeal Cisneros e durante a cal se pasaron a coitelo en menos de tres horas a máis de 4000 mouros. Tan “honrosa” vitoria foi atribuída polo cardeal aos rezos que elevou ao ceo mentres as tropas españolas realizaban semellante carnicería e o salvaxe saqueo da cidade. Esténdese Lezo en describir o *status quo* creado baixo dominio español e a reconquista da colonia polos alxerianos en 1708, durante a Guerra de Sucesión, os cales non respectaron as capitulacións facendo a todos os prisioneiros escravos.

A continuación, inclúe unha relación detallada e completa do exército que presentou batalla no mes de xullo de 1732 para reconquistar Orán e na que Lezo participa, facendo unha clasificación de todos os mandos, oficiais e suboficiais segundo a súa graduación. Inclúe tamén os enxeñeiros, capeláns, tesoureiro e persoal do hospital de campaña. Realiza unha táboa cos rexementos, batallóns, número de soldados e coroneis que os mandan, tanto da infantaría coma da cabalería ou da armada especificando a artillería, municións e provi-

sións con que contaban. Pasa despois a describir o plan de batalla en terra e mar incorporando dous debuxos coa distribución do exército en terra e as naves na baía. Continúa o relato co episodio da contraofensiva alxeriana no mes de novembro de 1732, unha vez que a escuadra e o groso do exército regresara a España, e finaliza coa listaxe dos altos mandos e oficiais mortos e feridos, incluído o marqués de Santa Cruz, gobernador da praza, e o desenlace final co desembarco dos rexementos de Aragón e Victoria que lle poñen fin ao bloqueo. No seu diario incorpora un detallado debuxo despregable coa posición das naves na baía e os batallóns en terra, da “perspectiva scenographica de los terrenos, castillos y plaza de Orán. Restaurada en los días 29, 30 de junio y primero de junio de 1732”.

terístico dos mellores tempos da Royal Navy británica. De novo realiza un debuxo despregable co plano da enseada de Arceu no que representa o desenlace da batalla, sinalando a posición de cada un dos navíos, as tropas en terra e mesmo os lugares onde se concentraban os mortos.

Tras abordar e incendiar a nave capitá de Alxer, dá a orde de seguir ao amanecer do día 9 pola costa e coa escuadra posicionada ante a mesma cidade, introduce no diario o relato histórico da conquista de Alxer en 1510, durante o reinado de Fernando, o Católico, e o ataque, xa en tempos de Carlos V, realizado a esta praza polo corsario turco Aruj Barbarroxa que sería vencido polo gobernador de Orán. Popularmente era coñecido no mundo musulmán como Baba Oruç (Padre Aruj), so-

[Debuxo despregable incorporado e no diario da cidade de Orán].

Mentres os navíos de Lezo están fondeados fronte ao castelo de Mazalquivir, que é a chave da baía, chegan noticias de que “9 navíos argelinos habían salido de Alxer para Constantinopla, los 7 a conducir 600 turcos y los dos cargados de municiones y pertrechos para desembarcar en Arceu; y que con este refuerzo tenían determinado volver con mayor ardor a atacar la Plaza”. Blas de Lezo decide saír na súa busca de xeito que o 4 de febreiro levantan áncoras e retoma o diario de navegación.

Tres días máis tarde avistan unha fragata inimiga con máis de 50 canóns que resultaría ser a nave capitá do Bey de Alxer e o día seguinte, na baía de Arceu, ante a cidade de Mostagan, presentan batalla. Blas de Lezo pon por primeira vez en práctica un tipo de abordaxe innovadora que realiza cos botes de transporte e lanchas armadas e que logo se converterá no tipo de asalto carac-

brenome que en castelán significa ‘barba vermella’ e que pronunciado polos italianos se converteu en *Barbarossa*. Á súa morte, o seu irmán Jeireddin Barbarroxa tomaría o relevo e converteríase nun autentico pesadelo para os intereses do imperio español e austríaco. Grazas ás súas conquistas, os turcos aseguráronse, entre 1533 e 1571, o dominio do Mediterráneo ata que foron derrotados na batalla de Lepanto.

Despois da batalla de Arceu, Blas de Lezo pon rumbo a Barcelona pasando por Ibiza, Formentera, Denia, de cuxa fortaleza realiza un debuxo tal e como se avista dende a nave, e Mallorca, co obxecto de trasladar novos batallóns.

Ás 8 da mañá do día 15 de febreiro fondean na rada de Barcelona. Dela di que é unha das cidades mellores da coroa de España. Despois de describir as súas fortalezas, entre elas a do monte dito Mont Jui, introdúcenos na cidade

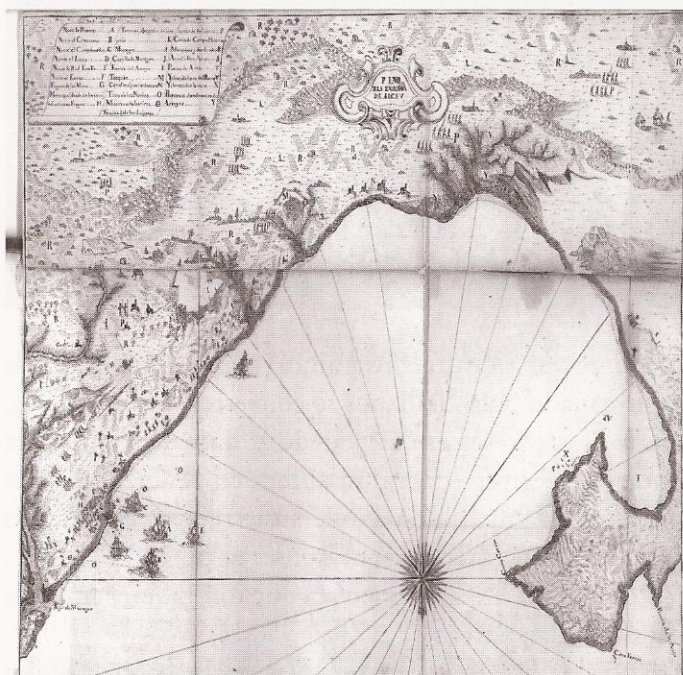
<(…) que es a lo antiguo, las calles si bien angos-

tas son muy limpias. Los templos muchos y suntuosos, si bien afeados con haberles caído muchas bombas que además de hundir en gran parte sus bóvedas, ennegrecieron las paredes con el humo y del mismo modo están las calles denegridas; las obras públicas hacen competencia a las mejores, tienen buenos palacios y cuarteles, con la mayor comodidad que hay en España. Con lo cual y con la abundancia de víveres se hace tolerable a las tropas el excesivo trabajo que tienen en este país; en la parte de la marina tiene unas atarazanas en que se fabrican galeras con tanta comodidad que siendo trece las naves de que se componen, se pueden fabricar dos galeras a un tiempo en cada una y todo debajo de cubierta (...)

El paisanaje es aplicadísimo a todo género de artes mecánicas, imitan con primor todo lo que viene de fuera de España.

El mujeriego es tan igualmente hermoso que se cree ser el más bien parecido de Europa, aunque el traje les ayuda poco al lucimiento.

Aquí nos mantuvimos sin novedad hasta el día 19 que embarcamos el Regimiento de Infantería de Milán y dos batallones de suizos (...)>.

[Plano da baía de Arceu incorporado no diario].

O día 23 de febreiro está de novo na baía de Mazalquivir, onde desembarcan a tropa e embarcan catro batallóns. O día 5 de marzo fondean na rada de Alacante, deixándonos debuxo do seu castelo e baía, e algunhas observacións sobre o lugar. Alí permanecen ata o 27 de abril xa que, segundo explica Lezo, “el habernos detenido tanto tiempo en este puerto ha sido por la gran falta de marinería”, tendo que esperar a chegada de “600

hombres de levass y reclutas que de Mallorca y de Valencia se trajeron”.

Durante dous meses dedícase a percorrer a costa mediterránea interceptando calquera embarcación sospeitosa para impedir que chegasen os auxilios enviados aos alxerianos dende Constantinopla.

O 31 de maio encontramos a primeira mención aos enfermos que, día a día, van en aumento en toda a escuadra debido a unha intoxicación provocada por alimentos en mal estado e que rematará por obrígalos a regresar a Cádiz. Permanecen amarrados nunha enseada de Sardeña para proveerse de auga e alimentos. O día 12, encontrándose preto de Mahon, en Menorca, sinala que a única novidade son os mortos e enfermos e que só na nave *Galicia* nun só día morreron entre 10 e 12 homes. O día 16 esta nave pon a bandeira de popa a media hasta en sinal de dó polo falecemento do comandante de infantería de mariña e capitán de fragata Lorenzo de Tablada. Ségueno tamén o resto dos navíos e todos se deteñen para celebrar as pompas fúnebres con tres salvass de fusilería e a entrega do corpo ao mar.

Oito días máis tarde fondean na baía de Málaga e desembarcan 100 enfermos, entre eles encontrábase Jorge Juan, que estaba a iniciar a súa carreira na mariña.

A nave *Galicia* sería a máis castigada pola enfermidade con 85 mortes dende Alacante ata Málaga, onde chega con 205 enfermos e alcanzan un total de 300 os mortos de toda a escuadra. O número de enfermos, segundo consta neste diario de a bordo, superou os 10.500 e entre os afectados encontrábase o propio Blas de Lezo. O día 3 de xullo chegan a Cádiz, onde desembarca toda a tropa e se lle pon fin ao diario de a bordo: “a las 9 de la mañana principiámos a entrar el Estrecho y a las 4 desembocamos; al ponerse el sol me demoraba Cádiz al N 5 grados al NE y Santi Petri al NNE (...) a las 8 sondamos en 18 brazas de cascajo y mareamos en vuelta del SE”.

Este servizo e o desbloqueo de Orán valéronlle o ascenso a tenente xeneral da armada.

Remata aquí este diario de a bordo, pero a carreira de Lezo non alcanzara aínda o seu momento máis álxido. A súa gran fazaña tería lugar en 1741 na baía de Cartaxena de Indias contra os ingleses, á fronte da escuadra española, nunha das máis grandes batallas navais nas que participou a armada real española. Pero alí tamén encontraría a fin da súa carreira e a súa caída en desgraza xa que, debido ás súas desavinzas co vicerrei, Filipe V o destituiría de todos os seus cargos e morreu pouco tempo despois esquecido para a historia e sen recoñecemento ningún.